

Edward Jan Nalepa

Doradcy wojskowi ZSRR w powojennym Wojsku Polskim (1946-1959)

1. Początki obecności radzieckich doradców w Wojsku Polskim

Radzieccy doradcy wojskowi pojawili się w powojennym Wojsku Polskim na początku 1946 r., w szczytowym okresie procesu odkomenderowywania z jego szeregów kilkunastu tysięcy oficerów Armii Czerwonej, przybyłych tu w latach 1943-1945. Wydaje się, że genezy tej nowej jakościowo „instytucji” w pokojowej strukturze polskiej armii upatrywać należy w splocie dwóch podstawowych czynników natury politycznej i wojskowej, implikujących charakter i kierunek polityki personalnej w WP. O ile bowiem zakładano, że z przyczyn politycznych konieczne jest jak najszybsze odkomenderowanie większości oficerów Armii Czerwonej z szeregów polskiego wojska, o tyle mając na względzie konieczność szybkiej modernizacji struktur organizacyjnych i funkcjonalnych naszej armii, przyjmowano jako nieodzowne pozostawienie w niej jeszcze na pewien czas grupy służących tu od wojny generałów i oficerów Armii Czerwonej.

Większość z nich, w przyjętych założeniach kierownictwa MON, wystąpić teraz miała w roli doradców wojskowych, kierowanych do poszczególnych dowództw, szefostw, zarządów i departamentów instytucji centralnych. Ich głównym zadaniem miało być przygotowanie polskich oficerów do samodzielnej pracy na wyższych stanowiskach w wojsku.

W pierwszych miesiącach działalności doradców wojskowych wystąpiło wiele problemów związanych z brakiem prawnego uzasadnienia ich obecności w strukturach Wojska Polskiego. Pojawiły się różne wątpliwości, zwłaszcza dotyczące charakteru ich funkcji, zakresu działania, podległości służbowej i całej sfery finansowo-kwatermistrzowskiej. Doraźne regulowanie tych spraw przez poszczególnych dowódców w postaci poleceń, dyrektyw i rozkazów, nie przyniosło pożądanych skutków. Całokształt tej materii uregulowała dopiero tajna „Instrukcja o wojskowych doradcach z Armii Sowieckiej w Lotnictwie, Marynarce Wojennej i przy Departamentach Ministerstwa Obrony Narodowej” z 28 października 1946 r., podpisana przez naczelnego dowódcę WP Marszałka Polski Michała Żymierskiego¹; zawarte w niej zapisy mówiły, że radzieccy doradcy wojskowi podlegają kierownictwu polskiego MON, tj. bezpośrednio szefowi Sztabu Generalnego, a przez niego ministrowi obrony narodowej, a ponadto

---

1) Centralne Archiwum Wojsk (dalej: CAW), IV.110.02/1211, s. 40.

zobowiązani są składać im raz w miesiącu meldunki ze swej działalności. Status doradców radzieckich w WP uległ całkowitej zmianie na początku lat pięćdziesiątych.

Analiza dokumentów archiwalnych dotyczących obecności oficerów ACz (AR) w siłach zbrojnych Polski w latach 1946-1949 pozwala przypuszczać, że instytucja doradców wojskowych nie przybrała w tym okresie oczekiwanych rozmiarów w skali całej armii. Doradcom przyznano w większości etaty szczebla dowódców pułków i szefów oddziałów. Na niższych szczeblach, np. w eskadrach lotniczych, „młodej” kadrze polskiej fachowej pomocy udzielali tzw. instruktorzy radzieccy. Obecność doradców wojskowych widoczna była zwłaszcza w Wojskach Lotniczych, Marynarce Wojennej i szkolnictwie wojskowym.

Przy Dowództwie Marynarki Wojennej z rozkazu naczelnego dowódcy WP z 5 stycznia 1946 r. powołano grupę doradców, której zadaniem było udzielenie pomocy organizacyjnej tworzącej się polskiej MW i utrzymywanie kontaktów z MW ZSRR. Do 1947 r. liczyła 6 etatów, a od maja 1947 r. 4 etaty, w tym 3 oficerskie.

W skład tej grupy wchodził²: starszy doradca Dowództwa MW RP — komandor (od maja 1949 r. kontradm.) Iwan Szylingowski; doradca — kmdr Siergiej Czychaczow; adiutant st. doradcy — etat — kpt.; kierowca — etat bosman mat — bosman.

Zespołem tym od początku do chwili rozwiązania w listopadzie 1949 r. kierował kmdr I. Szylingowski, który po objęciu stanowiska dowódcy MW przez kontradmirała Wiktora Czerokowa (1950) został jego zastępcą.

Generalnie jednak w pierwszych latach powojennych radzieccy doradcy wojskowi nie pełnili swych funkcji przy kluczowych i kierowniczych stanowiskach w Wojsku Polskim. Na 206 pułkowników (kmdr) Armii Czerwonej służących w WP (wg stanu na 5 marca 1946)³ tylko trzech z nich było doradcami — dwóch w MW (już wymienionych) i płk Paweł Komlew — doradca III wiceministra obrony narodowej (kwaterymistrzostwo) gen. dyw. Piotra Jaroszewicza. Przyczyna tego stanu rzeczy tkwiła w tym, że większość z eksponowanych stanowisk etatowych zajmowali generałowie i pułkownicy Armii Radzieckiej, którzy nie potrzebowali doradców, podobnie zresztą jak nieliczne stanowiska kierownicze obsadzone przez rodzimą wyższą kadrę oficerską z okresu II RP.

2. System radzieckich doradców w Wojsku Polskim w latach pięćdziesiątych

Prace nad organizacją systemu radzieckich doradców wojskowych w Wojsku Polskim podjęto w polskim Ministerstwie Obrony Narodowej w połowie 1952 r. Propozycje ogólnych rozwiązań i ustaleń w tym zakresie, przedstawione we wrześniu 1952 r. stronie radzieckiej, spotkały się z aprobatą i zrozumieniem. Ministerstwo Obrony ZSRR uznało bowiem za uzasadnione organizowanie aparatu doradców wojskowych w Polsce na tych samych zasadach, jak w innych krajach demokracji ludowej.

Działalnością służbową doradców kierowało dowództwo Armii Radzieckiej poprzez głównego doradcę wojskowego przy WP, który podlegał ministrowi obrony ZSRR i szefowi Sztabu Generalnego Armii Radzieckiej. Z kierownictwem MON Polski mieli tylko współdziałać i przedstawiać wnioski w sprawach swej służbowej działalności.

---

2) Zob. „Etat nr 35/93 Oficerów ZSRR Doradców Dowództwa Marynarki Wojennej RP (zatwierdzony przez marszałka Polski M. Żymierskiego 28 V 1947”, CAW, 1544/73/1149, s. 74-75.

3) Zob. „Wykaz pułkowników służby czynnej w Wojsku Polskim (bez Oddziału Informacji) wg stanu na 5 III 1946”, CAW, IV.110.05/86, s. 432-447.

Powyższą wykładnię radzieckiego stanowiska przekazano w piśmie ministra obrony ZSRR marszałka Aleksandra Wasilewskiego i szefa Sztabu Generalnego Armii Radzieckiej marszałka Wasilija Sokołowskiego z 17 października 1952 r., adresowanym na ręce polskiego ministra obrony narodowej⁴.

Aby jak najszybciej uruchomić instytucję doradców wojskowych w Polsce, na co zresztą należało radzieckie ministerstwo obrony, konieczne było sporządzenie przez stronę polską dokładnego spisu stanowisk, przy których mieliby być назначeni doradcy oraz terminów ich przybycia. Procedurę dobierania i wyznaczania oficerów-doradców dowództwo AR miało ustalać uwzględniając w miarę możliwości sugestie polskiego ministra obrony narodowej.

Były dwa źródła naboru doradców — generałów i oficerów radzieckich: pierwsze — podstawowe — to kierowanie ich bezpośrednio ze Związku Radzieckim (w tym trybie przybyło ok. 90 proc. wszystkich doradców) i drugie — wyznaczenie osób spośród pełniących już służbę w WP radzieckiej kadry o wysokich kwalifikacjach fachowych i wojskowych. W tym ostatnim przypadku marszałek Rokossowski miał pewien wpływ na to, który z przewidzianych do wyjazdu do ZSRR oficerów radzieckich ze stanowisk etatowych pozostanie jako doradca.

Okazało się jednak, że zorganizowanie aparatu doradców wojskowych w Polsce nie będzie działaniem ani łatwym, ani szybkim. Dlatego też już na początku listopada 1952 r. minister obrony narodowej Rokossowski w liście do swego radzieckiego odpowiednika stwierdził, iż braki w przygotowaniu młodej kadry polskiej są jeszcze tak duże, że nawet obecność doradców radzieckich na wyższych dowódczych i kluczowych stanowiskach, odbiłyby się negatywnie na gotowości bojowej WP. Zdaniem marszałka, lepszym rozwiązaniem byłoby pozostawienie w Polsce znacznej części generałów i oficerów AR spośród przybyłych w latach 1943-1945, gdyż „władają językiem polskim, dobrze znają miejscowe warunki i między nimi i oficerami polskimi nie ma istotnej różnicy”⁵. Zwalnianie ich ze stanowisk i odsyłanie do ZSRR miało być skoordynowane z przyspieszonym przygotowaniem i mianowaniem polskich następców. Interwencja Rokossowskiego, jak się wydaje, przyniosła wymierny efekt w dwóch sprawach: przesunięto początek akcji wprowadzania doradców z jesieni 1952 r. na drugą połowę 1953, rozłożono ją na lata 1954-55 oraz znacznie ograniczono jej skalę. Stanowisko marszałka Rokossowskiego akceptowało również najwyższe kierownictwo polityczne PRL⁶. Upoważniono mianowicie wicepremiera rządu polskiego i ministra obrony narodowej marszałka Rokossowskiego do wystąpienia w tej sprawie z pismem do rządu Związku Radzieckiego⁷.

W piśmie z 6 czerwca 1953 rząd polski zwracał się o skierowanie do sił zbrojnych PRL 303 doradców wojskowych, z czego 269 do MON, a 34 — do MBP (KBW i WOP)⁸. Zgodnie z załącznikiem do pisma, 303 stanowiska, dla których przewidziano doradców wojskowych, przypadło na⁹: - główny doradca wojskowy przy Sztabie Gen. WP (dla kierowania i scalania działalności d. w. w WP); — Sztab Gen. — 9; ASG WP — 11; WAT — 36; GZWB — 4; WLotn. — 36; MW — 21;

4) Zob. Pismo marszałka Związku Radzieckiego Wasilewskiego i marszałka Związku Radzieckiego Sokołowskiego do ministra obrony narodowej Polski marszałka K. K. Rokossowskiego (z 17 X 1952 r.) w jęz. ros., CAW, 962/788, s. 498-498a.

5) Zob. Pismo ministra obrony narodowej Polski marszałka Rokossowskiego do ministra obrony ZSRR marszałka Związku Radzieckiego tow. Wasilewskiego A. M. (z 3 XI 1952), w jęz. ros., CAW, 867/788, s. 505.

6) Protokół nr 005/3 z posiedzenia Komisji do Spraw Obrony Narodowej w dniu 3 VI 1953, AAN, Oddział VI, I/216, t. 49, Materiały Bieruta dot. Komisji Wojskowej BP, s. 73-74.

7) Tamże, s. 14.

8) Pismo prezesa Rady Ministrów B. Bieruta i wiceprezesa Rady Ministrów, ministra obrony narodowej PRL marszałka Rokossowskiego do przewodniczącego Rady Ministrów ZSRR tow. Maleńkowa G. M. (z 6 VI 1953), w jęz. ros., CAW, 972/788, s. 2.

9) Tamże, s. 3-11.

— wojska panc. i zmech. — 25; artyleria — 20; piechota — 18; wojska łączn. — 5; OPL — 11; wojska inż. — 11; sł. chem. — 1; kom. wojsk. — 3; sł. samochod. — 2; sł. tyłów — 7; GZP WP — 1; AW-P — 1; Dep. Kadr — 1; Dep. Fin. — 1; GZJ — 16; KBW — 5; WOP — 13
 Terminy ich planowanego przybycia do WP w poszczególnych latach przedstawia tabela 1¹⁰.

Tabela 1

Rok przybycia	Kwartały				Razem
	I	II	III	IV	
1953	—	—	58	35	93
1954	6	27	61	33	127
1955	4	12	23	44	83
Ogółem	10	39	142	112	303

Przedsięwzięcie to miało być zgrane z równoczesnym odkomenderowaniem z WP w tych latach 658 generałów i oficerów AR oraz przedłużeniem służby 160 osobom przybyłym do polskiej armii w latach 1949-1952.

Już po kilku miesiącach okazało się, że zrealizowanie przyjętych założeń nie będzie możliwe. Zaczęto wprowadzać liczne korekty dotyczące liczby doradców i terminów ich przybycia. Praktyka ta była dobrze widoczna w świetle ilości i dat zamówień na mieszkania u szefa tyłów WP¹¹. Terminy przybycia i rozmieszczenie doradców w 1954 r. przedstawia tabela 2¹².

Tabela 2

Nazwa instytucji lub garnizonu	Termin przybycia (kwartał)					Uwagi
	I	II	III	IV	Razem	
1	2	3	4	5	6	7
Sztab Gen. WP	2	—	1	—	2	
GZWB	2	—	—	—	2	
ASG WP	—	1	—	3	4	
WAT	—	2	1	1	4	
Dtwo Art. WP	—	1	—	—	1	
Dtwo OPL OK	—	1	—	—	1	
Dtwo W Panc. i Zmech.	—	—	1	—	1	
Dtwo W Lotn.	—	—	1	1	2	
GZP WP	—	—	1	—	1	
Szefostwo W Inż.	—	—	—	—	1	
Szefostwo Sł. Chem.	—	—	—	1	1	

10) Tamże, s. 19.

11) Zob. np. Pismo szefa Departamentu Kadr MON płk. J. Dobrowolskiego do szefa tyłów WP gen. bryg. F. Cymbarewicza (z 18 XI 1953), CAW, 972/788, s. 55-56.

12) Pismo — jak wyżej — (z 22 I 1954). Tamże, s. 22-24.

Nazwa instytucji lub garnizonu	Termin przybycia (kwartał)					Uwagi
	I	II	III	IV	Razem	
1	2	3	4	5	6	7
Razem	3	5	5	7	20	
<u>Warszawski OW</u>						
Warszawa	—	1	3	1	5	WL-4
Kraków	—	1	1	—	2	WL-2
Modlin	—	1	1	—	2	WL-2
Zamość	—	1	—	—	1	do WL
Dęblin	—	1	1	—	2	WL-2
Rembertów	—	—	1	—	1	
Sulejówek	—	—	1	—	1	
Radom	—	—	2	—	2	do WL
Tomaszów Maz.	—	—	1	—	1	do WL
Razem	—	5	11	1	17	14
<u>Śląski OW</u>						
Wrocław	—	—	1	2	3	WL-1
Poznań	—	1	4	—	5	WL-3
Opole	—	—	1	—	1	
Żagań	—	—	1	—	1	
Jelenia Góra	—	—	—	1	1	
Łódź	—	—	—	1	1	
Razem	—	2	6	4	12	4
<u>Pomorski OW</u>						
Bydgoszcz	—	1	3	1	5	
Koszalin	1	—	1	—	2	
Słupsk	—	1	1	—	2	
Piła	—	1	2	—	3	
Gdynia-Babie Doły	—	1	—	1	2	
Gdynia	—	1	5	5	11	
Olsztyn	—	—	1	—	1	
Gdańsk	—	—	1	—	1	
Świdwin	—	—	2	—	2	
Orneta	—	—	1	—	1	
Zegrze Pomorskie	—	—	1	—	1	
Grudziądz	—	—	—	1	1	
Bartoszyce	—	—	—	1	1	
Malbork	—	—	—	1	1	
Inowrocław	—	—	1	—	1	
Świnoujście	—	—	—	1	1	
Razem	1	5	19	11	36	25
Ogółem	4	16	42	23	85	44

Jak z powyższego wynika, ponad 75 proc. spośród zaplanowanych na rok 1954 doradców miało przybyć w drugim półroczu. W rzeczywistości około 50 z nich dotarło do WP w pierwszych miesiącach 1955 r. Największe poślizgi nastąpiły jednak w roku 1953, liczby na dzień 12 grudnia: zamiast przewidzianych 84, przystąpiło do pracy w charakterze doradców tylko 15 oficerów, dalszych 30 miało to uczynić w ciągu najbliższych 5 dni, a formalności związane z wyjazdem do Polski załatwiało 34 generałów i oficerów radzieckich¹³. Oficerowie ci — dodajmy — przybywali nie tylko z ZSRR, lecz także z jednostek Armii Radzieckiej stacjonujących m.in. w NRD, Austrii czy Polsce (PGW AR)¹⁴.

Główna batalia organizacyjno-kadrowa związana z tworzeniem aparatu doradców w WP przy- padła na rok 1954. Wiązało się to z jednej strony z nasilonym w tym okresie odkomenderowaniem oficerów AR ze stanowisk etatowych (ok. 250), z drugiej — z przedłużaniem pobytu w WP części z nich, a także ze zmianami organizacyjnymi wojska. Korekty nowych liczb i terminów gonili kolejne z nich¹⁵. 16 czerwca 1954 r. główny doradca wojskowy gen. lejtn. Łukin informował o mającym nastąpić jeszcze w lipcu tegoż roku przybyciu 12 doradców wojskowych z zaplanowa- nych na IV kwartał 1953 r. i I kwartał 1954 r.¹⁶

Oblicza się, że łącznie do końca 1954 r. (od grudnia 1953 r.) przybyło do Polski ok. 150 radzieckich doradców wojskowych¹⁷ (co według stanu na dzień 31 grudnia 1954 r. stanowiło ok. 0,3 proc. kadry oficerów WP).

Dynamikę tego wzrostu w okresie lipca-grudnia 1954 r. przedstawia zestawienie:

<u>Stan na dzień</u>	<u>Liczba doradców</u>
1 VII 1954	88
1 VIII 1954	96
1 XI 1954	108
1 X 1954	120
1 XI 1954	132
1 XII 1954	145
1 I 1955	154

Blisko półtoraroczne doświadczenia w tworzeniu i funkcjonowaniu systemu doradców woj- skowych w WP pokazały, że ich liczba zaplanowana na 1955 r. może ulec zmniejszeniu o 45 stanowisk, a ogólna liczba doradców na koniec 1955 może osiągnąć stan 197, zamiast przewidy- wanych 242 stanowisk (nie liczono tu stanowisk w GZI WP /11/, KBW /5/, WOP /13/).

13) Zob. Pismo ministra obrony ZSRR marszałka Związku Radzieckiego A. Wasilewskiego do ministra obrony narodowej Polski marszałka K. Rokossowskiego (z 12 XII 1953), w jęz. ros., CAW, 972/788, s. 73.

14) Zob. Notatka zastępcy szefa Departamentu Kadr MON płk. Kożucha dla ministra obrony narodowej marszałka tow. Rokossowskiego, (z 8 XII 1953), w jęz. ros., CAW, 972/788, s. 59.

15) Zob. Pismo attaché wojskowego przy Ambasadzie ZSRR w Polsce gen. mjr. I. Kazaka do p. o. szefa Sztabu Gen. WP gen. dyw. B. Pigarewicza (z 2 I 1954), w jęz. ros., CAW, 972/788, s. 2-3; Pismo wicepremiera Rady Ministrów, ministra obrony narodowej PRL marszałka Polski Rokossowskiego do szefa Sztabu Generalnego Armii Radzieckiej tow. W. D. Sokołowskiego (z 16 I 1954). Tamże, s. 13-18.

16) Zob. pismo głównego doradcy wojskowego gen. lejtn. Łukina do ministra obrony narodowej Polski marszałka K. Rokossowskiego (z 16 VI 1954), Tamże, s. 69-70.

17) Według danych Departamentu Kadr MON z 5 V 1955 przybyło ich 155. Zob. Pismo zastępcy szefa Departamentu Kadr MON płk. Kożucha do szefa Departamentu Finansów MON płk. Mojżycha, (z 5 V 1955), CAW, 544/788, s. 171; Wg obliczeń Sztabu Generalnego WP z 1 II 1955 r. — 144, Zob. Notatka służbowa p. o. szefa Sztabu Generalnego WP gen. dyw. B. Pigarewicza (z 21. II.1955). Tamże, s. 5-7.

Informując o tym ministra obrony ZSRR marszałka Nikołaja Bułganina pismem z 29 grudnia 1954, polski minister obrony narodowej przedstawił zmiany uzasadniając następującymi względami¹⁸: 1) niektórzy polscy oficerowie kończący obecnie wyższe uczelnie wojskowe w ZSRR mogą pracować samodzielnie, bez doradców, 2) część radzieckich oficerów sama prosi o odesłanie do ZSRR, gdyż oficerowie polscy, przy których są doradcami, dają sobie w zupełności radę (np. w Oficerskiej Szkole Piechoty nr 3, w Oficerskiej Szkole Samochodowej, itd.), 3) konieczne było urealnienie zawyżonych potrzeb na doradców ujętych w pierwotnym zapotrzebowaniu (np. przy niektórych szefach i ich zastępcach ds. technicznych, przy szefach sztabów rodzajów wojsk i przy szefach oddziałów ich sztabów), 4) w okresie 1953-1954 poszczególni doradcy przygotowali już wystarczająco polskie kadry do samodzielnej odpowiedzialnej służby.

Oficerowie Armii Radzieckiej pełniący funkcje doradców wojskowych zajmowali z reguły wysokie stanowiska służbowe. Reprezentatywnym może być tu garnizon stołeczny, w którym zajmowali 38 stanowisk generalskich, będąc w stopniach wojskowych: 8 generałów, 29 pułkowników i nawet 1 podpułkownik¹⁹.

Już w pierwszych miesiącach 1955 polskie MON występowało do ministra obrony ZSRR z propozycjami kolejnych zmian w wykazie stanowisk doradców radzieckich. Wiązało się to ściśle ze zgodą rządu ZSRR na pozostawienie w WP na rok 1956 i lata następne 23 generałów i 67 oficerów AR na stanowiskach etatowych (na 1 stycznia 1955 było ich ogółem ok. 220). Sytuacja ta znacznie ograniczała zakres planowanej ich zamiany przez oficerów polskich, a to czyniło niecelowym kierowanie wcześniej przydzielanych dla nich doradców radzieckich. Powstała sytuacja, w której stało się możliwe nie tylko zmniejszenie ustalonej na rok 1955 liczby doradców do 94 osób, ale też stopniowe odkomenderowywanie do ZSRR przybyłych w okresie 1953-54. Istotne w tym względzie było pismo p. o. szefa Sztabu Generalnego WP gen. dyw. Borysa Pigarewicza do głównego doradcy wojskowego przy WP gen. lejtn. S. Tietieszkina z 3 lutego 1955²⁰. Z danych Pigarewicza wynikało, że do końca 1955 r. zlikwidowanych zostanie w WP 92 stanowiska doradców w następujących instytucjach centralnych, OW i RWiS²¹: ASG WP — 8, WAT — 6, GZWB — 3, WLiOPL OK — 37, MW — 6, GZP — 1, AW-P — 1, Dep. Fin. — 1, piechota — 6, artyleria — 7, wojska pancerne i z mech. — 3, wojska inżynieryjne — 6, wojska łączności — 2, sł. samochodowa — 1, sł. tyłów — 2, kom. wojsk. — 2. W przypadku 11 innych zredukowanych stanowisk proponowano przeniesienie doradców na inne — też doradców.

W czerwcu 1955 r. na prośbę marszałka Rokossowskiego ministerstwo obrony ZSRR wyraziło zgodę na zredukowanie kolejnych 39 stanowisk doradców wojskowych i odkomenderowanie do Armii Radzieckiej zwolnionych generałów i oficerów, tj. 1 gen. lejtn., 20 płk., 14 ppłk 4 mjr.²²

---

18) Zob. Pismo ministra obrony narodowej marszałka Polski K. Rokossowskiego do I zastępcy prezesa Rady Ministrów i ministra Obrony ZSRR marszałka Związku Radzieckiego tow. Nikołaja Bułganina (z 29 XII 1954), w jęz. ros., Tamże, s. 125-126.

19) Zob. Pismo szefa Departamentu Kadr MON płk. Dobrowolskiego do zastępcy szefa Departamentu Służby Zdrowia WP (z 28 VIII 1954), CAW, 1164/746, s. 308-309; Pismo — jak wyżej — (z 3 XI 1954), Tamże, s. 383.

20) Zob. Pismo ministra obrony narodowej Polski marszałka K. Rokossowskiego do szefa Sztabu Generalnego Armii Radzieckiej marszałka Związku Radzieckiego Wasilija Sokołowskiego, (z 2 II 1955), w jęz. ros., CAW, 972/788, s. 128-131.

21) Zob. Pismo p. o. szefa Sztabu Generalnego WP gen. dyw. B. Pigarewicza do głównego doradcy wojskowego gen. lejtn. S. I. Tietieszkina (z 3 II 1955), w jęz. ros. Tamże, s. 8-19.

22) Zob. Pismo głównego doradcy wojskowego gen. lejtn. S. Tietieszkina do ministra obrony narodowej Polski marszałka K. Rokossowskiego (z 2 VI 1955), w jęz. ros. Tamże, s. 61-64.

W związku z postępującą redukcją stanowisk coraz częściej przemieszczano doradców w ramach poszczególnych stanowisk lub obsadzano je oficerami ze stanowisk etatowych, co jednak zdarzało się znacznie rzadziej. W tym trybie rozkazem Sztabu Generalnego AR na nowe etaty doradców wojskowych w okresie od 27 kwietnia do końca maja 1955 r. wyznaczono 63 generałów i oficerów radzieckich²³. W związku ze znaczną redukcją stanowisk doradców radzieckich w WP przeprowadzoną w 1955 r. wielu dowódców i szefów interweniowało o zachowanie lub przesunięcie terminu likwidacji niektórych stanowisk. Wymowne w tym względzie były argumenty użyte przez komendanta ASG WP gen. bryg. Wiktora Sienickiego (AR)²⁴ i polskiego dowódcę Marynarki Wojennej komandora Zdzisława Studzińskiego. Ten ostatni konieczność przedłużenia pobytu doradcy szefa Oddziału II Sztabu Głównego MW na lata 1955/1956 uzasadniał następującymi przyczynami²⁵: „1. Oddział II Sztabu Głównego MW istnieje dopiero niespełna 1 rok. W tym czasie szef Oddziału nie mógł jeszcze nabyć odpowiedniego doświadczenia w kierowaniu skomplikowanymi zagadnieniami pracy rozpoznawczej w dziedzinie morskiej, która jest niezbędna dla zabezpieczenia naszych granic morskich. 2. W obecnej chwili w Oddziale II nie ma jeszcze dostatecznie wyszkolonych fachowców oficerów. Istniejąca kadra oficerska Oddziału II z powodu braku wykształcenia i doświadczenia nie odpowiada wymogom stawianym przed organem rozpoznawczym MW. 3. Brak w MW instrukcji i literatury fachowej z dziedziny rozpoznania morskiego, stawia przed szefem Oddziału II pilne zadania teoretycznego opracowania powyższych zagadnień jako podstawy do prowadzenia rozpoznania przez siły i środki MW, czego nie będzie w stanie dokonać bez pomocy doradcy”. Doradcą tym — dodajmy — nie był doświadczony, wysokiej rangi oficer radziecki, ale zaledwie kpt. 3 rangi (odpowiednik polskiego — kmdr ppor.) Igor Amosow.

Można więc stwierdzić, że w 1955 r. mieliśmy do czynienia w Wojsku Polskim, ale też w MSW i Komitecie ds. Bezpieczeństwa Publicznego, z dwoma równoległymi procesami: z jednej strony — zredukowano stanowiska doradców wojskowych i odkomenderowano znaczną ich część do ZSRR, z drugiej zaś — obsadzano kolejne stanowiska doradcze, generałami i oficerami Armii Radzieckiej przebywającymi już w Polsce na stanowiskach doradców, które obecnie uległy redukcji.

Bilans tych procesów 1955 r. wyrażał się ogólnym spadkiem liczby doradców wojskowych w Wojsku Polskim, widocznym z miesiąca na miesiąc²⁶.

Na przestrzeni 1955 r. liczba radzieckich doradców w WP zmniejszyła się ponad 3-krotnie, przy czym w samym tylko drugim półroczu 1955 r. o ponad połowę stanu wyjściowego. Do października 1956 r. liczba generałów i oficerów radzieckich pełniących funkcje doradców w polskim wojsku utrzymywała się na poziomie około 50 osób (np. 1 maja 1956 r. — 51, 1 lipca 1956 r. — 50). Najwięcej z nich przypadało na Wojska Lotnicze, Wojska OPL OK, Marynarkę Wojenną, Dowództwo Wojsk Pancernych i Zmechanizowanych, Sztab Generalny WP.

Większość doradców ze stanu na połowę 1956 r., zgodnie z porozumieniem o skróceniu terminu ich pobytu w WP, została odkomenderowana do ZSRR w okresie listopad-grudzień

---

23) Zob. Pismo głównego doradcy wojskowego gen. lejtn. Tietieszkina do szefa Sztabu Generalnego WP gen. płk. J. Bordziłowskiego (z 27 V 1955), w jęz. ros., Tamże, s. 53-58; Pismo gen. mjr. lotn. Jewsiewjewa do szefa Sztabu Generalnego WP gen. płk. J. Bordziłowskiego (z 7 VI 1955), Tamże, s. 51.

24) Pismo komendanta ASG WP gen. bryg. W. Sienickiego do szefa Sztabu Generalnego gen. broni Bordziłowskiego (z 25 IV 1955), CAW, 545/788, s. 304-305.

25) Pismo dowódcy Marynarki Wojennej komandora Zdzisława Studzińskiego do wiceministra obrony narodowej, szefa Sztabu Generalnego WP gen. broni J. Bordziłowskiego (z 26 V 1955), Tamże, s. 468.

26) Zob. Pismo zastępcy szefa Departamentu Kadr MON płk. Kożucha do szefa Departamentu Finansów MON płk. Mojżycha (z 31 XII 1955), CAW, 544/788, s. 451.

1956 r.²⁷. Odesłano m.in.: kontradmirała Grigorija Niegodę — doradcę dowódcy MW, gen. mjr Iwana Griszajewa — doradcę szefa GZP WP, gen. mjr Ignatija Bondarenkę — doradcę szefa Oddziału Szkoleniowego ASG WP²⁸.

Dodać można, że od 1953 do 1958 r. wśród pełniących funkcję doradców wojskowych w Wojsku Polskim znalazło się ok. 20 generałów Armii Radzieckiej. Proces ten byłby znacznie utrudniony, gdyby nie dość przychylnie stanowisko rządu ZSRR „uważającego za sprawę niecierpiącą zwłoki rozpatrzenie wspólnie z innymi państwami socjalistycznymi sprawy celowości dalszego pobytu w tych krajach doradców radzieckich”²⁹. Dyskontując tę korzystną sytuację polityczną, rząd Polski i MON podjęły u władz ZSRR starania mające na celu zwolnienie możliwie dużej liczby radzieckich doradców wojskowych z naszych sił zbrojnych. Ich wyrazem było pismo ministra obrony narodowej PRL gen. dyw. Mariana Spychalskiego z 21 listopada 1956 skierowane do swego radzieckiego odpowiednika marszałka Gieorgija Żukowa³⁰. Informował go o możliwości skreślenia od 1 stycznia 1957 r. 29 spośród 41 stanowisk radzieckich doradców, pozostałych jeszcze w Wojsku Polskim, oraz celowości pozostawienia na rok 1957 pozostałych 12 stanowisk.

Warto zauważyć, że na proponowanych do redukcji stanowiskach funkcje doradców wojskowych pełniło 4 generałów (1 gen. lejtn., 2 gen. mjr., 1 kontradmirał), 14 pułkowników, 4 ppłk., 3 kpt. 2 rangi (kmdr por.) i 2 kpt. 3 rangi (kmdr ppor.)³¹. Na obsadzie 12 stanowisk podlegających utrzymaniu na rok 1957 znaleźli się: 1 gen. lejtn. (główny doradca wojskowy), 2 gen. mjr., 3 płk., 1 kpt. 1 rangi (kmdr), 3 ppłk.³² Stanowisko polskiego ministra obrony narodowej z listopada 1956 r. podtrzymano, nadając mu zarazem wyższą rangę polityczną — niespełna miesiąc później we wspólnym piśmie premiera rządu PRL Józefa Cyrankiewicza i ministra obrony narodowej gen. M. Spychalskiego do premiera ZSRR Nikołaja Bułganina z 15 grudnia tegoż roku³³.

Generałowie Armii Radzieckiej pełniący funkcje doradców wojskowych w Wojsku Polskim w latach 1953-1959

Główni doradcy wojskowi*

1. gen. lejtn. Waszkiewicz Władimir
2. gen. lejtn. Łukin Gieorgij
3. gen. lejtn. Tietieszkin Siergiej
4. gen. lejtn. Bogdanowicz Wiktor
5. gen. lejtn. Czernyszew Siergiej

Doradcy wojskowi**

1. gen. mjr Aleksandrow Gieorgij — przy dowódcy artylerii Pomorskiego Okręgu Wojskowego

27) Zob. Pismo Głównego Zarządu Kadr Armii Radzieckiej do szefa Departamentu Kadr MON płk. J. Fonkowicza (z 11 XII 1956), w jęz. ros. CAW, 974/788, s. 609-610.

28) Tamże.

29) Deklaracja Rządu ZSRR „O podstawach rozwoju dalszego umacniania przyjaźni i współpracy między Związkiem Radzieckim a innymi państwami socjalistycznymi” (z 30 X 1956), „Życie” nr 261 z 31 X 1956.

30) Pismo ministra obrony narodowej PRL gen. dyw. Mariana Spychalskiego do ministra obrony ZSRR marszałka Związku Radzieckiego Gieorgija K. Żukowa (z 21 XI 1956 r.), w jęz. ros., CAW, 974/788, s. 572-575.

31) Tamże.

32) Tamże.

33) Zob. Pismo prezesa Rady Ministrów Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej Józefa Cyrankiewicza i ministra obrony narodowej Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej gen. dyw. M. Spychalskiego do przewodniczącego Rady Ministrów Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich towarzysza Bułganina N. A. (z 15 XII 1956), w jęz. ros., CAW, 974/788, s. 612-613.

2. gen. mjr Bondarenko Ignatij — przy szefie Oddziału Szkolenia ASG WP
3. gen. mjr Gołubiew Arkadij — przy szefie Zarządu Operac. Sztabu Gen. WP
4. gen. mjr Griszajew Iwan — przy szefie GZP WP
5. gen lejtn. Jewsiejew Iwan — przy zastępcy dowódcy Wojsk Lotn. i Obrony Przeciwlotniczej Obszaru Kraju ds. OPL OK i lotnictwa myśliwskiego
6. gen. mjr Kaminski Nikołaj — przy zastępcy dowódcy artylerii WP ds. art. plot.
7. gen. mjr Kleszkin Michaił — przy szefie Zarządu Szkół Ofic. i Kursów Głównego Zarządu Wyszkożenia Bojowego
8. gen. mjr Końkow Wasilij — przy szefie tyłów WP
9. kontradm. Koroliew Michaił — przy szefie techniki i uzbrojenia Marynarki Wojennej PRL
10. kontradm. Niegoda Grigorij — przy dowódcy Marynarki Wojennej PRL
11. gen. mjr Prokofiew Gawrił — przy komendancie Fakultetu Lotniczego ASG WP
12. gen. lejtn. Puzikow Iwan — przy dowódcy 12 Korpusu Armijnego
13. gen. mjr Tarasow Siergiej — przy dowódcy 1 Korpusu Armijnego
14. gen. mjr Wołoszenko Grigorij — przy dowódcy 3 Korpusu Lotn. Myśliwskiego

* według kolejności pełnionych funkcji.

** według kolejności alfabetycznej; wykazano ostatnio pełnione funkcje.

Równocześnie z redukcją stanowisk doradców wojskowych na przełomie 1956/1957 r. w Dowództwie WP wysunięto koncepcję zmiany nazwy „doradca wojskowy” na „konsultant wojskowy”. Jak się wydaje, nie chodziło tu bynajmniej o czystą semantykę. W przeciwieństwie bowiem do rozległych uprawnień i funkcji doradców, działalność konsultantów miała ograniczać się do udzielania porad w konkretnych zagadnieniach merytorycznych i organizacyjnych w danej specjalności wojskowej. W związku z projektowanym wprowadzeniem tej funkcji, na początku 1957 r. zainteresowane szefostwa i instytucje centralne przedstawiły swoje katalogi problemów, które mogły wymagać wyjaśnień i wskazówek fachowych ze strony specjalistów Armii Radzieckiej, wskazując jednocześnie szczeble organizacyjne, na których konieczna byłaby taka konsultacja. Już samo określenie zakresu i charakteru tematów przewidzianych do konsultacji spełniało rolę swoistego kryterium kompetencji w doborze pozyskiwanych od Armii Radzieckiej specjalistów różnych dziedzin funkcjonowania WP. Reprezentatywny w tym względzie wydaje się przykład Sztabu Generalnego WP, w którym przed konsultantami do spraw obrony przeciwlotniczej i Marynarki Wojennej ustalono następujące zakresy zasadniczych obowiązków:³⁴

Konsultanta do spraw morskich

1. Udzielanie konsultacji dotyczących sprzętu i techniki morskiej w ZSRR;
2. Organizacja wymiany poglądów między specjalistami naszymi i radzieckimi odnośnie wykorzystania poszczególnych rodzajów sił morskich;
3. Konsultacje w sprawach organizacji prowadzenia wyszkolenia bojowego w jednostkach Marynarki Wojennej;
4. Konsultacje dotyczące organizacji obrony wybrzeża ze strony morza;
5. Konsultacja dotyczące przydatności poszczególnych typów sprzętu morskiego;
6. Pomoc w organizacji wspólnych ćwiczeń między Flotą Bałtycką ZSRR i Marynarką Wojenną PRL.

Konsultanta do spraw obrony przeciwlotniczej

1. Udzielanie konsultacji w zakresie rozwoju sił i środków OPL oraz jej organizacji w Związku Radzieckim;
2. Organizowanie wymiany literatury fachowej oraz panujących poglądów w zakresie

34) Pismo szefa Zarządu I Sztabu Generalnego WP gen. bryg. Jana Drzewieckiego do szefa Departamentu Kadr MON płk. Jerzego Fonkowicza (z 22 I 1957), CAW, 625/152, s. 278.

OPL; 3. Udzielanie konsultacji w zakresie organizowaniu i prowadzenia szkolenia jednostek OPL OK oraz OPL wojsk; 4. Udzielanie pomocy w organizowaniu i prowadzeniu wspólnych ćwiczeń oraz treningów pomiędzy siłami OPL w Związku Radzieckim i Polsce; 5. Udzielanie konsultacji w zakresie charakterystyk oraz przydatności poszczególnych typów sprzętu i uzbrojenia OPL (szczególnie sprzętu radiolokacyjnego); 6. Udzielanie konsultacji w zakresie organizacji wyposażenia oraz prowadzenia terenowej obrony przeciwlotniczej w obiektach podległych MON.

W podobnej formie swoje postulaty problemowe do przewidywanej konsultacji wojskowych specjalistów radzieckich przedstawił szef wojsk pancernych gen. bryg. Adam Czaplewski³⁵.

Kariera proponowanego przez polskie MON określenia „konsultant wojskowy” trwała jednak krótko. Na naradzie przedstawicieli Dowództwa Układu Warszawskiego i MON Polski w sprawie rozwoju sił zbrojnych PRL, odbytej w Moskwie 23-25 stycznia 1957, zapadły następujące decyzje³⁶:

1. Przyjęto wniosek delegacji polskiej o zakresie obowiązków funkcyjnych i liczebności doradców wojskowych w WP; 2. Dowództwo Zjednoczonych sił zbrojnych Układu Warszawskiego, opowiadało się za zachowaniem nazwy „doradca wojskowy”, kierując się utrzymaniem jednolitego nazewnictwa we wszystkich krajach demokracji ludowej; 3. Ustalono, że do kierowania pracą doradców wojskowych (konsultantów) Dowództwo ZSZ UW mieć będzie przy Wojsku Polskim swego przedstawiciela — oficera Armii Radzieckiej, utrzymywanego z budżetu ZSRR.

Wszystkie te kwestie znalazły się w protokole końcowym z narady w punkcie „O doradcach wojskowych”, podpisanym przez naczelnego dowódcę ZSZ UW marszałka Iwana Koniewa i ministra obrony narodowej PRL gen. dyw. Mariana Spychalskiego.

Przyjęte w Moskwie ustalenia dotyczące zakresu merytorycznego i liczby stanowisk radzieckich doradców wojskowych w siłach zbrojnych PRL na rok 1957 spowodowały konieczność wprowadzenia znaczącej korekty rządowych uzgodnień PRL i ZSRR z końca 1956 r. Jej założeniem była likwidacja stanowisk doradców na szczeblu dywizji, korpusów czy fakultetów WAT i ASG WP, a skoncentrowanie ich na poziomie zarządów Sztabu Gen. WP, dowództw rodzajów sił zbrojnych (MW, WL i OPL OK) i rodzajów służb (wojska pancerne i zmechanizowane, artyleria, obrona przeciwlotnicza) oraz pionach szkoleniowych ASG WP i WAT. W procesie tym starano się jednak uwzględnić rzeczywiste warunki i potrzeby rozwoju polskiej armii. Od połowy 1957 r. — choć zjawiskiem dominującym było stałe zmniejszanie się liczby doradców — niektórzy polscy dowódcy (szefowie) zmierzali do zachowania dotychczasowych stanowisk bądź utworzenia dla nich nowych (tak było w WL i OPL OK czy ASG WP). Oto p. o. dowódca WL i OPL OK gen. bryg. Jan Frey-Bielecki zwrócił się 15 maja 1957 r. do ministra obrony narodowej z prośbą o wystąpienie do Dowództwa Armii Radzieckiej o skierowanie „na pewien czas” doradcy wojskowego przy stanowisku głównego inżyniera WL i OPL OK. Zdaniem gen. Bieleckiego „rozwiązanie takie przyniosłoby dodatkową korzyść w postaci przeniesienia do Wojsk Lotniczych najnowszych doświadczeń radzieckich w eksploatacji techniki lotniczej”³⁷. O przysłanie radzieckich doradców wojskowych upominał się też komendant WAT gen. bryg. Michaił Owczynnikow (oficer AR), tłumacząc to „kompletnym brakiem specjalistów” polskich w zakresie techniki raketowej³⁸.

35) Zob. Notatka służbowa szefa Wojsk Pancernych WP gen. bryg. Adama Czaplewskiego dla szefa Departamentu Kadr MON płk. J. Fonkowicza, Tamże, s. 270-271.

36) Zob. Protokół z narady w sprawie rozwoju Sił Zbrojnych PRL, wynikającego z Układu Warszawskiego, 23-25 I 1957 w Moskwie, w jęz. ros., CAW, 625/152, s. 33-35.

37) Pismo p. o. dowódcy WL i OPL OK gen. bryg. Frey-Bieleckiego do ministra obrony narodowej (z 15 V 1957), CAW, 625/152, s. 72.

38) Zob. Pismo komendanta Wojskowej Akademii Technicznej gen. bryg. J. Owczynnikowa do szefa Departamentu Kadr MON płk. J. Fonkowicza, Tamże, s. 270-271.

Za całkowitym zaś odwołaniem radzieckich doradców wojskowych przed końcem 1957 r. opowiedzieli się jednoznacznie tylko komendant ASG WP gen. bryg. Mieczysław Bień (oficer WP)³⁹ i p. o. dowódca Marynarki Wojennej kontradmirał Jan Wiśniewski⁴⁰. Kilku innych dowódców (szefów) — oficerów polskich, proponowało pozostawienie części doradców jeszcze na rok 1958 (np. szef Artylerii WP gen. bryg. Tadeusz Kunicki⁴¹, czy szef Zarządu I Sztabu Gen. WP gen. bryg. Jan Drzewiecki)⁴². Powyższe deklaracje dowódców (szefów) RSZ, RWiS i instytucji centralnych MON umożliwiły sporządzenie we wrześniu 1957 r. aktualnego zapotrzebowania na radzieckich doradców na rok 1958 w całym Wojsku Polskim. Obejmowało ono łącznie sześć stanowisk, przypadających na⁴³: Sztab Generalny WP — dwa (ds. obrony plot i ds. MW); Szefostwo Artylerii WP — jedno (ds. artylerii Plot); Wojska Lotnicze — jedno (ds. inż. -lotn.); WAT — dwa (w zakresie lotniczej techniki raketowej oraz telegierowania i radiolokacji). Jednocześnie zrezygnowano z siedmiu stanowisk doradców wojskowych.

Po dokonanej na szczeblu MON weryfikacji rzeczywistych potrzeb, czasowo pełniący obowiązki ministra obrony narodowej gen. broni J. Bordziłowski pismem z 7 października 1957 informował ministra obrony narodowej ZSRR marszałka Gieorgija Żukowa, że możliwe jest zmniejszenie do czterech liczby doradców wojskowych w sił zbrojnych PRL na 1958 rok. Dwóch z nich przypadało na Sztab Generalny WP (ds. OPL oraz MW), jeden na Szefostwo Artylerii WP (ds. artylerii plot) i jeden (1) na WL i OPL OK (ds. służby inż.-lotn.). Ich stopnie wojskowe to: 1 gen. mjr, 2 płk i 1 kpt. 1 rangi⁴⁴.

Poza wymienionymi czterema doradcami radzieckimi, pełniącymi swe funkcje na konkretnych stanowiskach, w Wojsku Polskim w 1958 r. funkcjonował nadal główny doradca wojskowy (gen. lejtn. Siergiej Czernyszew) i jego aparat (sztab), składający się z trzech oficerów (kpt. 2 rangi, ppłk i kpt.)⁴⁵.

Nie można jednoznacznie powiedzieć, do kiedy radzieccy doradcy wojskowi przebywali w Wojsku Polskim. Ślad w dokumentach archiwalnych zarówno wojskowych, jak i partyjnych urywa się na jesieni 1958 r. O tym, że nie jest to tylko dzieło przypadku, świadczy fakt, że jeszcze 10 września 1958 Biuro Polityczne KC PZPR zajmowało się obecnością radzieckich doradców w Polsce⁴⁶.

3. Charakter i warunki służby

W drugiej połowie 1953 r., gdy zaczynano tworzyć rozbudowaną instytucję doradców radzieckich w Wojsku Polskim, brakowało podstawowych przepisów i instrukcji określających ich status

tamentu Kadr MON płk. J. Fonkowicza (z 26 VIII 1957), Tamże, s. 263.

39) Zob. Pismo komendanta Akademii Sztabu Generalnego WP gen. bryg. Mieczysława Bienia do szefa Departamentu Kadr MON (z 4 X 1957 r.), CAW, 625/152, s. 259.

40) Zob. Pismo cz. p. o. dowódcy Marynarki Wojennej kontradmirała Jana Wiśniewskiego do szefa Departamentu Kadr MON (z 9 IX 1957 r.), tamże, s. 262.

41) Zob. Pismo szefa artylerii WP gen. bryg. T. Kunickiego do szefa Departamentu Kadr MON (z 6 IX 1957 r.), tamże, s. 260.

42) Zob. Pismo szefa Zarządu I Sztabu Generalnego WP gen. bryg. J. Drzewieckiego do zastępcy szefa Departamentu Kadr MON (z 8 IX 1957), tamże, s. 261.

43) Zob. Notatka służbowa zastępcy szefa Departamentu Kadr MON płk. Władysława Stąpora dla ministra obrony narodowej gen. broni M. Spychalskiego (z 18 IX 1957), Tamże, s. 247-248.

44) Zob. Pismo cz. p. o. ministra obrony narodowej PRL gen. broni J. Bordziłowskiego do ministra obrony ZSRR marszałka Gieorgija Żukowa (z 7 X 1957), w jęz. ros. Tamże, s. 389-390.

45) Zob. Pismo gen. lejtn. Czernyszewa do szefa Oddziału V Departamentu Kadr MON (z 30 VIII 1958), CAW, 680/788, s. 122.

46) Protokół nr 206 posiedzenia Biura Politycznego w dniu 10 IX 1958, Protokoły posiedzeń Biura Politycznego z 1958 r., AAN, Oddział VI, p. 132, t. 127.

służbowy, warunki finansowe i mieszkaniowe, środki transportu i inne świadczenia materialne, dotyczyło to zwłaszcza przysługujących doradcom świadczeń pieniężnych i standardów socjalno-bytowych. Zaczęło się od „kłótni” o pieniądze. Postanowienia umowy z sierpnia 1950 r. dotyczącej specjalistów radzieckich w Polsce, które od września 1953 r. rozciągały się również na doradców wojskowych, nie regulowały wystarczająco tych spraw w siłach zbrojnych⁴⁷. Bardzo ogólne sformułowania umowy nie rozstrzygały — przy specyfice naliczania miesięcznych poborów zawodowych żołnierzy składających się z wielu dodatków — tej kwestii w odniesieniu do doradców wojskowych. Dochodziło do sytuacji, że w jednych instytucjach (sztabach) doradcy otrzymywali jedynie należność za zajmowane stanowisko, nie obejmującą różnych tzw. zasadniczych dodatków, przysługujących oficerom polskim, do których zostali przydzieleni, w innych z kolei — należność łączną. Oprócz tego nie było jasne, gdzie powinny być one wpłacane: w miejscu pełnienia służby doradców, czy też w aparacie głównego doradcy wojskowego⁴⁸.

Tabela 3: Orientacyjne zestawienie wydatków rocznych na utrzymanie doradców wojskowych (wg norm przewidzianych na 20 maja 1953 r.)⁴⁹

Lp.	Nazwa wydatków (w zł i rb)*	Liczba doradców		
		250	275	300
		Wielkość wydatków w zł		
1.	Uposażenie w zł 3.000 zł x 12 m-cy	9.000.000	9.900.000	10.800.000
2.	Uposażenie w rublach 3.000 zł x 12 m-cy	9.000.000	9.900.000	10.800.000
3.	Pomoc lecznicza 125 zł x 12 m-cy	375.000	412.000	450.000
4.	Koszty przesiedlenia do Polski i z Polski (przeciętnie raz w roku)			
	a) przejazdy			
	— w ZSRR – 784 rb x 3 osoby	588.000	646.000	705.600
	— w Polsce 107 zł x 3 osoby	80.250	88.275	96.300
	b) przewóz bagażu			
	— 240 kg x 1,60rb	96.000	105.600	115.200
	— 240 kg x 0,92zł	55.200	60.720	66.240
5.	Przejazdy na urlop do ZSRR 1.000 rb x 2 osoby	50.000	550.000	600.000
6.	Mieszkania służbowe – 350 zł x 12 m-cy	1.008.000	1.113.000	1.218.000
7.	Mieszkania reprezentacyjne 10 x 600 zł x 12 m-cy	72.000	72.000	72.000
	Razem	20.774.450	22.848.895	24.923.340

*) w przeliczeniu 1 rubel — 1 złoty

47) Zob. Pismo szefa Sztabu Generalnego WP gen. broni J. Bordziłowskiego do głównego doradcy wojskowego gen. lejtn. W. R. Waszkiewicza (z 24 IV 1954), w jęz. ros., CAW, 972/768, s. 62.

48) Zob. Pismo szefa Departamentu Kadr MON płk. J. Dobrowolskiego do szefa Departamentu Finansów MON płk. K. Mojzycha (z 25. I.1954 r.), CAW, 1164/748, s. 25.

49) Informacja szefa Departamentu Finansów MON płk. K. Mojzycha dot. wysokości wydatków na utrzymanie oficerów Armii Radzieckiej pełniących służbę w WP (dane orientacyjne), (z 21 V 1953), CAW, 956/788, s. 59.

Z powyższych obliczeń wynika, że przeciętne wydatki na jednego oficera-doradcę wynosiły: rocznie — 83 100 zł; miesięcznie — 6 925 zł.

Nietrudno zauważyć, iż byłyby one znacznie wyższe niż ponoszone przez państwo polskie koszty utrzymania oficera etatowego AR (odpowiednio — 50 700 zł i 4225 zł). Gdyby więc zamiast służących w połowie 1953 r. w WP 573 oficerów etatowych AR — byli tylko doradcy, koszt ich rocznego utrzymania musiałby wzrosnąć z ok. 34,2 mln zł do ok. 55,9 mln zł (1 zł = 1 rb). Gdyby zaś uposażenie w rublach pokrywał chociaż w 50 proc. Związek Radziecki, ogólna suma wydatków zmniejszyłaby się odpowiednio do kwoty: przy 250 doradcach — 16 274 250 zł; przy 275 doradcach — 17 898 895 zł; przy 300 doradcach — 19 523 340 zł. W tym przypadku przeciętne wydatki na 1 oficera-doradcę kształtować się będą następująco: rocznie — 65.100 zł; miesięcznie — 5 425 zł, czyli również więcej aniżeli na oficera etatowego.

Departament Finansów MON przewidywał ponadto, że na skutek dublowania stanowisk przez doradców i dowódców, co zdarzało się w 1955 r., podane wyżej wydatki na uposażenie w złotych wzrosłyby o następujące kwoty⁵⁰: przy 250 doradcach — o 4800 zł; przy 275 doradcach — o 5280 zł; przy 300 doradcach — o 5760 zł. Wówczas kwota przeciętna na jednego oficera-doradcę wzrastała: w skali rocznej o 19200 zł, a miesięcznie o 1600 zł.

Były to w istocie ważne dla budżetu MON i finansów państwa problemy, które w sytuacji gospodarczej naszego kraju nie mogły nie być brane pod uwagę.

Wiele kontrowersji budziły sprawy mieszkaniowe, zwłaszcza charakter przydzielonego locum oraz jakość i zakres jego wyposażenia. Znaczne zróżnicowanie skali „luksusu” w różnych garnizonach było często przyczyną pretensji, niezadowoleni doradcy posługiwali się wówczas argumentacją: „a dlaczego ja mam być gorszy”. Nie bez znaczenia był tu zapewne fakt, że wszelkie koszty związane z utrzymaniem i użytkowaniem mieszkania ponosiło wojsko⁵¹. Do tych dwóch właśnie kwestii, tj. finansów i mieszkań, przybývający do Polski doradcy wojskowi przywiązywali największą wagę. Wszelkie rzeczywiste czy „urojone” braki i uchybienia w tych sprawach były najczęstszym powodem skarg doradców, że nie zapewniono im warunków wynikających z umowy z sierpnia 1950 r. Zdarzyło się kilka konfliktów, zwłaszcza na przełomie lat 1953/54, oficerowie radzieccy-doradcy poczuli się oszukani i rozczarowani do tego stopnia, że nalegali na ich odwołanie do ZSRR⁵². Po interwencji Dowództwa Armii Radzieckiej szef Sztabu Generalnego WP gen. dyw. J. Bordziłowski skierował w lutym 1954 r. do wszystkich dowódców OW oraz rodzajów wojsk i służb pisma następującej treści: „Zostało stwierdzone, że w niektórych okręgach wojskowych, a zwłaszcza w dowództwach rodzajów wojsk mają miejsce wypadki nieodpowiedniego zabezpieczenia przybývających do Wojska Polskiego doradców wojskowych. Przydzielone doradcom mieszkania częstokroć są nieodpowiednio urządzone, doradcy nie otrzymują transportu samochodowego dla wyjazdów służbowych, odnośni oficerowie finansowi nie są poinformowani o sposobie wypłaty uposażenia doradcom wojskowym itd. Minister Obrony Narodowej polecił zwrócić uwagę Dowódcom Okręgów Wojskowych i Rodzajów Wojsk na stworzenie doradcom wojskowym odpowiednich warunków, niezbędnych do normalnego pełnienia powierzonych im obowiązków służbowych”⁵³.

50) Tamże.

51) Zob. Pismo p. o. szefa Sztabu Generalnego WP gen. dyw. B. Pigarewicza do szefa tyłów WP gen. bryg. F. Cymbarewicza (z 4 XI 1953), CAW, 952/788, s. 98.

52) Pismo attaché wojskowego przy Ambasadzie ZSRR w Polsce gen. mjr. I. Kazaka do p. o. szefa Sztabu Generalnego WP gen. lejtn. B. Pigarewicza (z 18 I 1954), w jęz. ros. 1264/748, s. 18.

53) Pismo szefa Sztabu Generalnego WP gen. dyw. J. Bordziłowskiego do dowódców okręgów wojskowych, rodzajów wojsk i służb (wg rozdzielnika), z 17 II 1954, CAW, 1164/746, s. 45.

Wobec tych problemów i niejasności związanych z warunkami materialnymi doradców radzieckich w WP, bardzo na czasie było zarządzenie ministra obrony narodowej nr 06 z 10 lutego 1954 „W sprawie uposażenia generałów i oficerów Armii Radzieckiej pełniących funkcje doradców w Wojsku Polskim”⁵⁴. Zgodnie z tym zapisem, mieli oni uprawnienia m.in. do uposażenia, jak dowódcy, przy których pełnili obowiązki doradców, wraz ze wszystkimi dodatkami specjalnymi (z wyjątkiem dodatku reprezentacyjnego), bezpłatnego wyżywienia według norm obowiązujących w danym rodzaju wojsk, bezpłatnego użytkowania mieszkania służbowego z umeblowaniem oraz ogrzewaniem i oświetleniem, pomocy lekarskiej dla siebie i członków rodziny w Polsce na zasadach przewidzianych dla generałów i oficerów zawodowych WP⁵⁵.

Dokument ten, pomimo dużej szczegółowości, nie rozstrzygał jednak np. spraw związanych z wydawaniem dokumentów przejazdowych na podróż kolejami na terytorium ZSRR doradcom wojskowym skierowanym na urlop, w delegację czy przy wyjeździe do ZSRR. Polski Departament Kadr MON, który wydawał pojedynczo te dokumenty, czynił to nieprawnie, gdyż nie przewidywało tego porozumienie o doradcach z 8 sierpnia 1950 r. między rządami ZSRR i Polski. Problem ten był na tyle znaczący, że szef Sztabu Generalnego WP kilkakrotnie interweniował u głównego doradcy wojskowego przy Wojsku Polskim⁵⁶. W rezultacie decyzją rządu ZSRR sprawy te zostały przekazane aparatowi głównego doradcy.

Kolejnym kręgiem niedomówień, wynikających z braku szczegółowych postanowień o funkcjonowaniu radzieckich doradców wojskowych, była kwestia ich odznaczania i wyróżniania. Wielu dowódców wysokich szczebli dowodzenia i szefów instytucji centralnych, a byli to przeważnie generałowie Armii Radzieckiej, nie miało tak naprawdę jasności, co do trybu i charakteru ich nagradzania medalami czy nagrodami rzeczowymi. Chcąc jednak uhonorować powracających do ZSRR oficerów-doradców, część dowódców przyjęła po prostu rutynową praktykę stosowaną wobec podlegającej im etatowej kadry radzieckiej.

W materiałach archiwalnych spotkać można wiele przykładów tego rodzaju działań, charakterystycznych zwłaszcza dla drugiej połowy 1955 r., tj. okresu pierwszych znacznych redukcji stanowisk doradców wojskowych w Wojsku Polskim i odsyłania ich do ZSRR. Dopiero wówczas dowódcy sztabów i instytucji, do których byli przydzieleni doradcy, dowiadywali się w praktyce, że przebywających w siłach zbrojnych PRL radzieckich doradców nie mogą odznaczać ani wyróżniać nagrodami rzeczowymi bez zgody ZSRR. Charakterystycznym przykładem mogą tu być losy wniosku dowódcy Warszawskiego OW gen. bryg. Franciszka Andrijewskiego z 20 lipca 1955 r. o nadanie Złotego Krzyża Zasługi kończącemu służbę w WP doradcy dowódcy 12 Korpusu Armijnego gen. lejtn. Iwanowi Puzikowi. Adnotacja wiceministra obrony narodowej gen. broni Stanisława Popławskiego uczyniona na wniosku: Gen. Andrijewski. Nie mamy prawa doradców odznaczać orderami bez zgody ZSRR, a nawet wręczać nagród⁵⁷, jak można przypuszczać, miało to odnosić się nie tylko do dowódcy WOW.

W przypadku rozkazów okolicznościowych, zawierających „podziękowanie” doradcom za ich służbę w WP, stosowano zasadę, że przetłumaczone na język rosyjski rozkazy, przesyłano do Głównego Doradcy Wojskowego w Polsce, który według uznania wręczał je wyjeżdżającym

54) Zob. Dziennik Rozkazów Tajnych MON nr 2 z 18 II 1954 r., s. 2-4.

55) Tamże.

56) Zob. Pismo szefa Sztabu Generalnego WP gen. broni J. Bordziłowskiego do głównego doradcy wojskowego gen. lejtn. W. R. Waszkiewicza (z 24 IV 1954), CAW, 952/788, s. 62.

57) Pismo dowódcy Warszawskiego OW gen. bryg. F. Andrijewskiego do szefa Departamentu Kadr MON gen. bryg. J. Śliwińskiego (z 20 VII 1955), CAW, 546/788, s. 110-111.

z Polski doradcom lub przysyłał do Głównego Zarządu Kadr Armii Radzieckiej. Typowy był tu rozkaz oficerski nr 0132 z 18 czerwca 1955 r. p. o. dowódcy ŚOW gen. bryg. Ostapa Stecy w sprawie wyróżnienia płk. Nikołaja Kindiłowa, doradcy wojskowego szefa IV Oddziału Komunikacji Sztabu ŚOW, odwołanego do ZSRR. W rozkazie tym czytamy m.in.: „Mając bogate doświadczenie w pracy — udzielał dużo fachowej pomocy i cennych wskazówek pracownikom Oddziału IV, jak również jednostkom wojsk kolejowych Śląskiego OW. Poprzez należytą troskę i stosunek do podwładnych zyskał sobie ogólny szacunek i poszanowanie. W związku z powyższym za całokształt sumiennej i pełnej poświęcenia pracy (...) w imieniu służby wyrażam odchodzącemu płk. KINDIŁOW Nikołajowi — podziękowanie. Jednocześnie życzę płk. KINDIŁOW dalszej owocnej pracy na nowym stanowisku”⁵⁸.

Rozkaz miał klauzulę „tajny”.

Wnioski

1. Pomimo wprowadzenia do Wojska Polskiego radzieckich doradców wojskowych już w 1946 r., o rozwiniętych i względnie autonomicznym systemie tej działalności można mówić dopiero po 1953 r.; 2. Status doradców wojskowych różnił się zasadniczo od statusu oficera radzieckiego pełniącego służbę w WP na stanowisku etatowym. Byli przedstawicielami innego państwa, mieli tego świadomość nie tylko w wymiarze prawnym, ale i moralno-etycznym. Występowali jawnie w swej roli, tak się też zachowywali, nie udając Polaków i nie starając się ich wcale zrozumieć. Nie byli „pełniącymi obowiązki Polaków”, jak ich koledzy w radzieckich mundurach na etatowych stanowiskach w WP; 3. Jednoczesne funkcjonowanie od 1953 r. instytucji doradców wojskowych obok etatowej kadry radzieckiej w WP, miało wpływ na jego zakres i efektywność; 4. Liczba doradców wojskowych w siłach zbrojnych Polski nie przekraczała stanu ilościowego etatowej kadry Armii Radzieckiej (przy najwyższym stanie 159 doradców 1 IV 1955, na etatach było wówczas 201 oficerów radzieckich); 5. Oparcie obecności radzieckich generałów i oficerów w siłach zbrojnych PRL wyłącznie na systemie doradców wojskowych miałoby dla społeczeństwa polskiego i żołnierzy nieco korzystniejszy wydźwięk polityczny i moralny, ale wydatki budżetu naszego państwa przewyższyłyby znacznie, te ponoszone na dwutorowe rozwiązanie (i doradcy, i kadra etatowa AR); 6. Niezależnie od politycznej oceny samej istoty obecności radzieckich doradców wojskowych w Polsce, odegrali oni jednak pewną pozytywną rolę w przyspieszaniu polonizacji kierowniczych kadr WP, przygotowując wielu polskich dowódców do objęcia kluczowych i kierowniczych stanowisk (najlepiej było to widoczne w Marynarce Wojennej, gdzie od 1955 r. większość tych stanowisk zajmowali już oficerowie polscy, choć mieli wciąż doradców radzieckich).

---

58) Rozkaz Oficerski nr 0132 dowódcy Śląskiego OW z 18 VI 1955, podpisany przez p. o. dowódcę gen. bryg. Stecę, CAW, 545/788, s. 278-279.

Wykaz skrótów

AR	—	Armia Radziecka
ASG WP	—	Akademia Sztabu Generalnego WP
AW-P	—	Akademia Wojskowo-Polityczna
Dep. Fin.	—	Departament Finansów MON
Dep. Kadr	—	Departament Kadr MON
GZI WP	—	Główny Zarząd Informacji Wojska Polskiego
GZP WP	—	Główny Zarząd Polityczny Wojska Polskiego
GZWB	—	Główny Zarząd Wyszkożenia Bojowego
K ds. BP	—	Komitet do spraw Bezpieczeństwa Publicznego
Kom. Wojsk.	—	komunikacja wojskowa
KBW	—	Korpus Bezpieczeństwa Wewnętrznego
MW	—	Marynarka Wojenna
MSW	—	Ministerstwo Spraw Wewnętrznych
obrona plot	—	obrona przeciwlotnicza
OPL	—	obrona przeciwlotnicza
OPL OK	—	obrona przeciwlotnicza obszaru kraju
OW	—	okręg wojskowy
PGW AR	—	Północna Grupa Wojsk Armii Radzieckiej
RSZ	—	rodzaj sił zbrojnych
WAT	—	Wojskowa Akademia Techniczna
WLotn.	—	wojska lotnicze
WL i OPL OK	—	wojska lotnicze i obrony przeciwlotniczej obszaru kraju
WP	—	Wojsko Polskie
WOP	—	Wojska Ochrony Pogranicza
ZSZ UW	—	Zjednoczone Siły Zbrojne Układu Warszawskiego